آژانس؛ نقش دوگانه

عکس: AFP

کتایون مافی / گروه سیاسی

استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی ایده‌ای بود که در هیاهوی جنگ تسلیحاتی قدرت‌های بزرگ شکل گرفت و تاسیس یک سازمان و نهاد جهانی به نام سازمان بین‌المللی انرژی اتمی را رقم زد.

پیشنهاد تأسیس این نهاد بین‌المللی را دولت آیزنهاور، رئیس جمهور وقت آمریکا در سخنرانی خود در مجمع عمومی سازمان ملل ـ که به سخنرانی اتم برای صلح معروف شد ـ سال ۱۹۵۳ مطرح کرد.

این پیشنهاد زمانی مطرح شد که چالش‌های باقیمانده از جنگ جهانی دوم خودنمایی می‌کرد و هنوز فاجعه بمباران اتمی هیروشیما و ناکازاکی در اذهان عمومی زنده بود. سرانجام تلاش کشورهای جهان برای جلوگیری از جنگ تسلیحاتی و خلع سلاح هسته‌ای موجب شد که در دسامبر ۱۹۵۴ مجمع عمومی سازمان ملل، قطعنامه «اتم برای صلح» را تصویب کند و به دنبال آن در ۱۳ اکتبر ۱۹۵۶، پیش‌نویس اساسنامه آژانس در یک کنفرانس بین‌المللی ـ که در سازمان ملل متحد برگزار شد ـ از سوی ۸۰ دولت تصویب شد و به این ترتیب، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در ۲۹ ژوئن ۱۹۵۶ به طور رسمی پا به عرصه وجود گذاشت.

در ۱۴ نوامبر ۱۹۵۶ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، موافقت‌نامه‌ای درباره نحوه روابط و همکاری آژانس با ملل متحد به امضا رساند. از آن زمان به بعد، آژانس به عنوان یک سازمان بین‌المللی مستقل که مسوولیت هدایت استفاده از انرژی اتمی را در رفاه بیشتر انسان‌ها به عهده دارد، فعالیت خود را آغاز کرد. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، مطابق اساسنامه خود با سازمان‌های تخصصی ملل متحد و دیگر سازمان‌های بین‌المللی ارتباط دارد و گزارش فعالیت‌های خود را سالانه به مجمع عمومی ارائه می‌کند.

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از ۳ بخش مهم و عمده؛ کنفرانس عمومی، شورای حکام و دبیرخانه تشکیل شده است.

■ آژانس بین‌المللی چه اهدافی را دنبال می‌کند

تعریف ساختار و عملکرد آژانس بین‌المللی انرژی اتمی براساس اساسنامه این سازمان است.

اساسنامه آژانس بیانگر اهداف و برنامه‌هایی است که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در قبال کشورها دنبال می‌کند و به تشریح سه رکن کاری آژانس، یعنی نظارت و امنیت هسته‌ای، ایمنی هسته‌ای و انتقال فناوری می‌پردازد.

■ عضویت ایران در آژانس

عضویت ایران در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به سال ۱۹۶۵ (۱۳۳۵) می‌رسد یعنی همان ابتدای تاسیس آژانس، پس از انقلاب اسلامی نیز ایران دارای نمایندگی دائم در این سازمان در وین شد.

دولت ایران، همچنین پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای که همان پیمان معروف «ان.پی.تی» (NPT) است را نیز در سال ۱۹۷۰ (۱۳۴۹) امضا کرد و در سال ۱۹۷۴ طی انعقاد موافقت‌نامه دوجانبه‌ای با آژانس، نظام پادمان هسته‌ای بر فعالیت‌های هسته‌ای خود را پذیرفت.

این درحالی است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی ایران تصمیم گرفت به عضویت و پایبندی خود به‌ان.پی.تی، موافقت‌نامه پادمان و اساسنامه آژانس ادامه دهد. اما با پیشرفت ایران در زمینه‌های هسته‌ای بود که برخی از کشورهای غربی در حوزه‌های مختلف بر خلاف تعهدات خود تحت ان.پی.تی عمل کردند و علاوه بر لغو موافقت‌نامه‌های معتبر و قانونی همکاری هسته‌ای با ایران از اجرای تعهدات خود در قبال ایران سر باز زدند. در این میان اگر کشورهایی نیز قصد همکاری با جمهوری اسلامی ایران را داشتند، تحت فشار گروهی خاص از کشورها قرار گرفتند.

از ۲۳ مرداد ۱۳۸۱ (۱۴ اوت ۲۰۰۲) که نمایندگان گروهک منافقین با هدایت و تغذیه اطلاعاتی سازمان جاسوسی سیا در «هتل ویلارد» واشنگتن به ارائه مطالب ساختگی و انحرافی درباره تأسیسات نطنز و اراک پرداختند و به دنبال آن نیز، شبکه خبری سی. ان. ان با پخش تصاویر ماهواره‌ای از تأسیسات نطنز و اراک این گونه وانمود کردند که این دو سایت هسته‌ای برای ساخت سلاح اتمی ایجاد شده، پای بازرسان آژانس به گونه‌ای دیگر در ایران باز شد و اگرچه محمد البرادعی مدیر کل وقت آژانس اعلام کرد که از وجود این تاسیسات به گونه‌ای کامل و آشکار باخبر بوده است اما موضوعی که بر آن تاکید شد، پیوستن ایران به پروتکل الحاقی و بازرسی‌های بیشتر از تاسیسات هسته‌ای ایران بود.

به این ترتیب پیوستن ایران به پروتکل الحاقی که یک پروتکل داوطلبانه بود، در دستور کار قرار گرفت و شورای حکام از ایران خواست بشدت و بدون قید و شرط پروتکل الحاقی را امضا و اجرا کند.

با وجود پیگیری‌های محمد البرادعی رئیس وقت سازمان بین‌المللی انرژی هسته‌ای و بازرسی‌های مکرر ماجرا به اینجا ختم نشد، سیاست وقت‌کشی دول غربی به منظور به تاخیر انداختن دستیابی ایران به تکنولوژی هسته‌ای و اجرا نشدن مفاد همکاری‌ها در جهت توسعه فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای در ایران باعث شد تا ایران مجبور شود در تابستان ۱۳۸۴ هجری شمسی (۲۰۰۵ میلادی) با فک پلمب مرکز یو. سی. اف اصفهان، فعالیت‌های هسته‌ای خود را از سر بگیرد.

در این میان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نه تنها به وظایف خود عمل نکرد، بلکه با وجود بازرسی‌های مکرر آژانس، درخواست‌های این سازمان از حوزه فعالیت‌های خود فراتر رفت. در بسیاری از موارد در برخورد با موضوع هسته‌ای ایران همواره متغیرهای سیاسی مدنظر بوده و متغیرهای فنی و حقوقی کمترین توجه آژانس را به خود جلب کرده است. این در حالی است که تاکنون آژانس هیچ گاه دلایلی دال بر ماهیت نظامی برنامه‌های هسته‌ای ایران کشف نکرده و بارها ماهیت صلح‌آمیز این برنامه را تأیید کرده است.

■ خسارت‌های ایران و رویکرد آژانس

سوءاستفاده از شورای حکام و شورای امنیت برای مختل کردن فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران، خساراتی نیز به ایران وارد کرده و موجب اخلال در وظایف آژانس شده است. برجسته کردن فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران موجب شد حجم بالایی از امکانات و توان آژانس به بررسی این موضوع اختصاص داده شود و این در حالی است که آژانس در مسوولیت عینی خود در برابر موضوعات بسیار مهم‌تری نظیر ترویج و تسهیل استفاده از انرژی هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز، اجرای ماده ۴ معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای و پیگیری تعهدات خلع سلاح کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای و طراحی سازوکاری برای راستی‌آزمایی فعالیت‌های هسته‌ای غیر اعضا طبق ماده ۶ معاهده، وامانده است.

درعین حال در ماده ۴ معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای تاکید شده است: هیچ‌یک از مواد معاهده نباید به نحوی تفسیر شوند که به حقوق انکارناپذیر هریک از اعضای آن به منظور توسعه تحقیقات، تولید و بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای در جهت اهداف صلح‌جویانه خللی وارد شود و همه اعضای معاهده متعهد می‌شوند که تبادل هرچه وسیع‌تر تجهیزات، مواد، دانش و اطلاعات فنی را به منظور مصارف صلح‌جویانه انرژی هسته‌ای تسهیل کنند و حق شرکت در این مبادلات را داشته باشند. اما کشورهای غربی نه‌تنها به تعهد خود طبق این ماده از معاهده ان.پی.تی عمل نکرده‌اند، بلکه حتی آن را نقض کرده و موانع و محدودیت‌های بسیاری مقابل فعالیت‌های هسته‌ای ایران به وجود آورده‌اند.

در ادامه چنین رفتاری براساس ادعاها و اتهامات چند کشور معدود، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی موضوع هسته‌ای ایران را یک «مورد خاص» خواند که بررسی آن نیازمند انجام اقدامات فراتر از الزامات موجود حقوقی ایران بود. این بازرسی‌های گسترده، سبب ایجاد اختلال در پیشبرد امور تأسیسات مختلف هسته‌ای شده است. حضور مداوم بازرسان در تأسیسات هسته‌ای، مانع از این می‌شد که محققان و پرسنل تأسیسات در محیطی آرام به کار خود ادامه دهند و چنین اقداماتی در حالی صورت می‌پذیرد که برابر ماده ۴ موافقت‌نامه پادمان بین ایران و آژانس (INFCIRC/214)، پادمان باید به گونه‌ای اجرا شود که از مداخله بی‌مورد در فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران و بویژه در بهره‌برداری از تأسیسات هسته‌ای اجتناب شود. برابر ماده ۹ همین موافقت‌نامه نیز در بازرسی‌های آژانس، اشکالات و مزاحمت‌های ممکن برای دولت ایران باید به حداقل برسد. اما با توجه به اطلاعات دروغین این چند کشور و ویژه تلقی کردن موضوع هسته‌ای ایران، فراتر از این مواد عمل شد.

بر همین اساس، اطلاعات حساس و محرمانه‌ای که برای انجام وظایف آژانس در اختیار آن قرار گرفت نیز بعضاً افشا شدند و این در حالی است که طبق مواد ۵ و ۹ موافقت‌نامه پادمان فیمابین ایران و آژانس، آژانس باید کلیه احتیاط‌های لازم را جهت حفظ اسرار تجاری، صنعتی و سایر اطلاعات محرمانه‌ای که طی اجرای این موافقت‌نامه از آن آگاه می‌شود به عمل آورد. باید توجه داشت فلسفه وجودی آژانس کمک به اعضا در زمینه فعالیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز است و بر اساس ماده ۱۱ اساسنامه آژانس، «هریک از اعضا یا گروهی از اعضای آژانس که مایل به تشکیل یک پروژه برای تحقیقات، توسعه یا کاربرد عملی انرژی هسته‌ای جهت اهداف صلح‌جویانه باشند، می‌توانند از آژانس در مورد تأمین مواد شکاف‌پذیر ویژه و سایر مواد، خدمات، تجهیزات و تأسیسات لازم برای این منظور تقاضای کمک کنند و آژانس نیز بر اساس تقاضای هر یک از اعضا یا گروهی از اعضا، مساعدت لازم را جهت تأمین مالی به آنان برای اجرای پروژه‌های مذکور از طریق کمک‌های خارجی انجام می‌دهد.» اما شورای امنیت بدون توجه به این ماده، همکاری‌های فنی آژانس با ایران را قطع کرد.

در این میان، مهم‌ترین خسارتی که بر ایران وارد شد، تلاش برای وارد آوردن خدشه به حیثیت آن در عرصه بین‌المللی بوده است. بر همین اساس، قرار دادن نام برخی دانشمندان، مسوولان و شرکت‌های ایرانی در فهرستی از تحریم‌ها و محدودیت‌ها نیز برای وارد آوردن لطمه به شخصیت و حیثیت آنان صورت گرفته است. کشورهای غربی همچنین سعی کرده‌اند جمهوری اسلامی ایران را که کشوری صلح‌جو و عدالت‌طلب است، جنگ‌طلب معرفی نموده و در سایر کشورها نسبت به ایران ایجاد بدبینی کنند که به نوبه خود قابل پیگیری است.

اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

- تشویق و مساعدت به تحقیق و گسترش مطالعات علمی در مورد انرژی اتمی جهت استفاده صلح‌آمیز در سراسر جهان، ایجاد تسهیلاتی برای کشورهای عضو، فراهم کردن امکانات و خدمات برای استفاده از انرژی اتمی در امور غیرنظامی؛
- ارائه پیشنهادها و تسهیلات مورد نیاز برای تحقیق و توصیه‌های ضروری در کاربرد انرژی اتمی در راه صلح و رفاه بشر در جهان؛
- فراهم کردن اطلاعات مربوط به تغییرات علمی و فنی مورد استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی؛
- ارتقا و تربیت کارشناسان مجرب و متخصص برای استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی؛
- ایجاد موارد ایمنی برای اطمینان از کاربرد مواد، خدمات، تسهیلات و اطلاعات در مورد انرژی اتمی در مصارف صلح‌جویانه؛
- فراهم کردن امکانات، مشاوره و ایجاد ارتباط با ارگان‌های سازمان ملل متحد و آژانس‌های تخصصی مربوط به آن در مورد استانداردهای ایمنی برای حفاظت از سلامت بشر در مقابل عوامل تهدیدکننده حیات و ارائه توصیه‌هایی در این باره و تقاضا از تمامی کشورهای عضو مبنی بر هماهنگ کردن فعالیت‌های خود در موارد مذکور با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

کاظم جلالی
سخنگوی کمیسیون امنیت ملی مجلس

یادداشت

رویکرد غیر تخصصی آژانس

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، نهادی تخصصی است که متاسفانه از ابتدا به دلیل لابی‌های قدرت و تاثیر این قدرت‌ها در عمل نتوانسته است کار ویژه خود را در امور تخصصی انجام دهد.

پرونده‌های ارجاعی به آژانس معمولا به ۲ شکل عادی و فوق‌العاده مورد بررسی قرار می‌گیرند که پرونده جمهوری اسلامی ایران از ابتدا به شکل فوق‌العاده مورد بررسی قرار گرفت. پس از آن‌که ایران تعلیق را پذیرفت در روند عادی خود قرار گرفت؛ اما پس از این‌که تعلیق از میان رفت، پرونده بار دیگر به شکل فوق‌العاده در آژانس درآمد.

البته پس از مدتی جمهوری اسلامی ایران با آژانس بر سر مدالیته به تفاهم رسید و بحث بر سر این بود که تمام ایرادات و شبهات نسبت به پرونده ایران باید در آژانس پاسخ داده شود و چنانچه شبهات پاسخ داده شد، موضوع جدیدی هم مطرح نشود.

کشورهای غربی از ابتدا فکر می‌کردند ایران نمی‌تواند به شبهات پاسخ دهد، اما جمهوری اسلامی ایران به ۶ شبهه پاسخ داد و انتظار داشت پس از این اقدام پرونده‌اش به صورت عادی درآید و به شورای امنیت فرستاده نشود؛ ولی آژانس و شورای حکام با مرتکب شدن اشتباهی بزرگ پرونده ما را به شورای امنیت فرستادند و کار غیرحقوقی انجام دادند. در ضمن هنگامی که ایران به شبهات پاسخ داد باید پرونده از شورای امنیت مرجوع می‌شد و به صورت عادی درمی‌آمد که چنین اتفاقی نیفتاد.

در زمان مدیریت البرادعی، موضوع هسته‌ای ایران به شکل دوپهلویی اداره می‌شد و در گزارش‌ها، ایشان از منظر حقوقی شفافیت کار و همکاری ایران را ذکر، اما از منظر سیاسی به خاطر فشار قدرت‌های بزرگ، برخی ایرادات را وارد کرد.

پس از انتقال ریاست آژانس به آمانو دیدیم گزارش او به صورت شتابزده‌ای صورت گرفت و مسائلی در آن مطرح شد که رفع شبهات آن قبلا صورت گرفته بود، اما آمانو در این مورد یک پاراگراف اضافه کرد.

البته نظرات آمانو در آژانس مورد نقد جدی از سوی جنبش عدم تعهد و برخی اعضا قرار گرفت و عملکرد وی نشان داد وی بیشتر رویکرد سیاسی دارد و تحت تاثیر کشورهای غربی است، چون کشورهایی که در عمل اعلام کردند بمب اتم دارند مورد بازرسی و بررسی قرار نگرفتند، اما کشوری مثل ایران که رسما اعلام می‌کند به دنبال بمب اتم نیست و موارد صلح‌آمیز را دنبال می‌کند، شامل چنین تصمیمی می‌شود.

باید گفت رفتار آژانس چه در زمان البرادعی و چه در زمان آمانو نشان می‌دهد تحت تاثیر قدرت‌های بزرگ است.